

חיבטים לשוניים במגילת איכה עג

דקדוקי קריאה וטעמים והדרכה לקורא במגילת איכה וקריאות תשעה באב

- א א רַבְּתִי .... רַבְּתִי: שתיהן מלעיל. כָּאֶלְמָנָה: הכ"ף בשוא, לא בקמץ. שְׂרָתִי: ש"ן שמאלית ומלעיל¹
- א ב בָּגְדוֹ בָּה: טעם נסוג אחר לב"ת והשוא בגימ"ל נע. הָיוּ לָהּ: טעם נסוג אחר לה"א
- א ג מַעֲנִי: במלעיל
- א ד בְּתוֹלְתֶיהָ נוֹגֹת: הנ"ן דגושה
- א ה שָׁלוֹ: במלרע. עַל רַב-פְּשָׁעֶיהָ: תיבת עַל בלבד במונח ורק ההמשך במקף
- א ו וַיֵּצֵא מִן בֵּית- מִבֵּית-צִיּוֹן: לשים לב לקרי וכתוב
- א ז עֲנִיָּה: העי"ן בקמץ קטן והנ"ן בשווא נח. מַחְמִדֶּיהָ: המ"ם בשורק. מִיָּמִי קִדְּם: טעם נסוג אחר למ"ם הראשונה. שְׁחָקוֹ: ש"ן שמאלית. עַל מִשְׁבְּתָהּ: תיבת עַל במרכא ולא במקף
- א ח וַתֵּשֶׁב: הש"ן בקמץ קטן
- א ט אֶת-עֲנִי: העי"ן בקמץ קטן והנ"ן בשווא נח, היר"ד אחריה בחירק מלא
- א י פָּרַשׁ: הטעם נסוג לפ"א, ש"ן שמאלית. כָּל-מַחְמִדֶּיהָ: שתי הממ"ם בפתח בשונה מפסוק ז
- א יב כָּל-עֲבָרֵי דָרְךָ: טעם נסוג אחר לעי"ן והבי"ת בשוא נע, תיבת דָּרְךָ במלעיל². וַרְאוּ: במדויקים בטעם זקף, לא ברביע
- א יג שָׁלַח-אֶשׁ: געיה בש"ן. פָּרַשׁ: הטעם לא נסוג, ש"ן שמאלית
- א יד נִשְׁקָדָּה: ש"ן שמאלית. יִשְׁתַּרְגֵּוּ: ש"ן שמאלית והטעמה משנית בת"ו (מרכא)
- א טז יִרְדֶּה מַיִם: טעם נסוג אחר ליר"ד והרי"ש אחריה בשווא נע
- א יז פָּרְשָׁה: ש"ן שמאלית
- א יט לְמַאֲהָבִי: המ"ם בשווא נח
- א כ חֲמֻרְמָרוֹ: החי"ת בחטף קמץ, המ"ם השנייה בקמץ בניגוד לפרק ב יא. נִהַפְּךָ: הה"א בשווא נח (נשמעת כעין ה"א במפיק) והפ"א אחריה בדגש קל
- א כא נֶאֱנַחָה: הטעם בחי"ת מלרע. אָנִי: במלעיל. וַיִּהְיוּ: וא"ו החיבור בשווא נע
- ב ג בְּחָרִי-אֶף: הבי"ת בקמץ רחב והחי"ת בחטף קמץ. אֶכְלָה: האל"ף בקמץ גדול והכ"ף בשווא נע
- ב ד וַיִּהְרֹג: בטעם זקף קטן
- ב ה וַיִּרַב: היר"ד בסגול, הקורא בחירק משנה משמעות
- ב ו שָׁכֹ: ש"ן שמאלית
- ב ח נָטָה קוֹ: טעם נסוג אחר לנ"ן. וַיֵּאבֶל-חַל: העמדה קלה ביר"ד מפני הגעיה ובכך למנוע הבלעת האל"ף החטופה שלאחריה

¹ הקורא מלרע משנה משמעות

² טעם סגול אינו מורה על מקום ההטעמה

ב י יִדְמוּ: דגש חזק בדל"ת ובשווא נע, לשון דממה³

ב יא כָּלוּ: במלרע. חֲמַרְמָרוּ: בחטף קמץ והמ"ם השנייה בשווא נע בשונה מקודמה בקמץ (פרק א כ)

ב יב כְּחָלָל: העמדה קלה בכ"ף להדגשת הסגול המורה על מיודע

ב יג מִי יִרְפָּא-לָךְ: יש להיזהר מהדבקה התיבות מפני צליל היר"ד המשותף לשתייהן

ב יד חָזוּ לָךְ: טעם נסוג אחור לחי"ת. וַיַּחְזוּ לָךְ: טעם נסוג אחור ליר"ד

ב טו כָּל-עֲבָרֵי דָרְךָ: טעם נסוג אחור לעי"ן. כְּלִילַת יָפִי: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ב טז וַיַּחְרְקוּ-שֵׁן: געיה ביר"ד. בִּלְעָנוּ: הלמ"ד קמוצה מפני האתנח שהאריך את התנועה, עם זאת העי"ן בשווא נח

ב יז זָמָם: קמץ במ"ם הראשונה. מִימֵי-קֶדֶם: געיה במ"ם הראשונה

ב כ עֲלִילִי: הלמ"ד הראשונה בשווא נע ולא בחטף פתח כפי שמופיע בחלק מהדפוסים

ב כא בַּחֲרָב: העמדה קלה בב"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

פרק ג יש להעיר, שהניגון המקובל ב'אני הגבר' אצל האשכנזים שהוא מעין שיר - גורם לבעלי הקריאה להפוך הרבה מילים למלעיל במקום מלרע ובכך, לעיתים, כדי לשנות משמעות.

כאן הפסוקים קצרים, הם אינם מחולקים באתנח אלא בזקף או טפחא. חוץ מפסוק נו קוֹלִי

שְׁמַעַת

ג א עֲנֵי: העי"ן חטופה ובמלרע

ג ב וַיִּלֶּךְ: הלמ"ד בפתח ומוטעמת

ג ז נַחֲשָׁתִי: החי"ת בקמץ קטן

ג ח שָׁתָם: שי"ן שמאלית

ג יא וַיִּפְשַׁחְנִי: השי"ן בשווא נע בגלל הדגש

ג יג בְּכִלְיָתִי: הלמ"ד בשווא נח והיר"ד אחריה בחולם

ג יד הֵייתִי שָׁחֵק: שי"ן שמאלית בדגש חזק מדין אתי מרחיק, מקרה חריג⁴

ג טו הַשְּׁבִיעֵנִי: שי"ן שמאלית

ג טז בַּחֲצֹץ: העמדה קלה בב"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

ג יט זָכַר-עֲנִי: גם הכ"ף וגם העי"ן בקמץ קטן, הנון בשווא נח והיר"ד אחריה בחירק מלא

ג כב לֹא-כָלוּ: במלרע

ג כט בָּעֶפֶר: העמדה קלה בב"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

ג ל יִשְׁבַּע: שי"ן שמאלית

ג לד אֶסִּירִי אֶרְץ: טעם נסוג אחור לסמ"ך

³ הקורא בשווא נח משנה לדמיון

⁴ דגש אתי מרחיק אחרי חירק, ובאות שוואית. במקום אחד [זכריה א טו] במ"ם, בשאר מקומות (כולל אחרי שורק) באותיות השיניות. יתכן שסיבת הדגש בגלל הגרונית, דוגמת קומו סעו

ג	לז וְהָיָה: במלעיל
ג מ	נַחֲפָשָׁה: שׁוֹן שמאלית
ג מד	בְּעֵנָן: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע
ג מז	הָיָה לָנוּ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה. הַשָּׂאת: שׁוֹן ימנית!
ג מט	הַפְּגוֹת: הה"א בחטף פתח ולכן הפ"א אחריה רפה
ג נ	וַיָּרָא: במלעיל
ג נו	אֶל-תַּעֲלֶם: העי"ן בשווא נח. אֶזְנֶךָ: במלרע והנו"ן בשוא
ג נז	אֶקְרָאָךְ: כ"ף סופית דגושה
ג נט	שִׁפְטָה: השי"ן בקמץ קטן והפ"א אחריה בשווא נח
ד א	יִשְׁנָא: שׁוֹן ימנית
ד ב	הַמְּסֻלָּאִים המ"ם בשוא נח. לְנַבְלִי-חֶרֶשׁ: שׁוֹן שמאלית
ד ג	חֲלָצוּ שֵׁד: טעם נסוג אחור לחי"ת והלמ"ד בשווא נע
ד ד	שָׁאֲלוּ לָחֶם: טעם נסוג אחור לשי"ן
ד ה	נִשְׁמָו: דגש חזק במ"ם, לשון שממה
ד ו	וְלֹא-חָלוּ בָּהּ: הטעם בחי"ת
ד ז	וְזָכוּ ..... צָחוּ: שתי המילים מלרע. אֲדַמּוּ עֵצִם: הטעם נסוג לאל"ף
ד ט	חֲלִילִי-חֶרֶב מַחֲלִלִי רָעַב: בתיבות חֲלִילִי- / מַחֲלִלִי למ"ד ראשונה בשווא נח על אף הקושי.
	שָׁהֶם: הטעמה משנית בשי"ן. שִׁדְיָי: שׁוֹן שמאלית
ד י	רַחֲמֵינִי: העמדה קלה במ"ם, הנו"ן בחירק חסר והי"ד בדגש חזק ובחולם
ד יד	נָעוּ: הטעם בעי"ן מלרע
ד טו	קָרְאוּ לָמוּ: טעם נסוג אחור לקו"ף והרי"ש בשוא נע. נִצְּצוּ מלרע. גַּם-נָעוּ: מלעיל
ד יח	צָדוּ: מלרע
ד יט	אָרְבוּ לָנוּ: טעם נסוג אחור לאל"ף, והרי"ש בשוא נע
ד כא	תַּעֲבֹר-כּוֹס: הבי"ת בקמץ קטן. וְתַתְּעָרִי: מלרע
ה	בפרק ה יש לשים לב לרבוי "כתיב-קרי"
ה א	מָה-הָיָה לָנוּ: הטעם נסוג לה"א
ה ג	כָּאֵלֶמְנוֹת: הכ"ף בשוא לא בקמץ
ה ה	הוֹנַח-לָנוּ: הנו"ן רפויה, שתי המילים מוקפות אבל הגעיא (מתג) דווקא בנו"ן ולא בה"א ⁵
ה ו	נִתְּנָו: התי"ו בפתח ומוטעמת

⁵ כל זה בניגוד לדפוסים מסוימים בהם תנ"ך קורן. ואמנם לפי המ"ש הנו"ן דגושה

ה ח מְשָׁלוּ בָנוּ: טעם נסוג אחר למ"ם, והשי"ן בשוא נע
ה יב נִהְדָּרוּ: הה"א בשוא נח ודגש קל בדל"ת
ה טו נִהְפָּדָ: הה"א בשוא נח ודגש קל בפ"א
ה כא הַשִּׁיבָנוּ... פסוק זה, נאמר בקול ע"י הציבור לפני הקורא (יש עדות שנוהגות כן פעמיים)
קריאות תשעה באב, דברים ד כה:

כה וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל: טעם נסוג אחר לשי"ן. בְּעֵינֵי ה' - אֱלֹהֶיךָ: המרכא במילה בְּעֵינֵי
כו הַעֲדִיתִי: במלעיל, טעם תלישא אינו מורה על מקום ההטעמה
ל וְשַׁבָּת ..... וְשִׁמְעָה: שתיהן במלרע
לא נִשְׁבָּע: יש להקפיד על קריאת העי"ן שלא תישמע כה"א
לב הִנְהִיָּה: ה"א שנייה בשוא נח
לג הִשְׁמַע: במלעיל ונחץ קל במ"ם מפני הגעיה
לב הָרָאָה: הה"א בקמץ קטן
לו לִי־סֶרֶךְ: כ"ף סופית דגושה
לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמָיִם: יש לשים לב לצירוף הטעמים הנדיר. לָתֶת-לָךְ: יש להעמיד
קלות את הלמ"ד הראשונה
לט : וַיִּדְעָה ... וְהַשְׁבָּתָה: שתיהן מלרע
מ וְשִׁמְרָה: מלרע

הפטרה לקריאה ביום ט' באב, ירמיהו ח יג – ט כג:

נוהגים לקרוא במנגינת איכה עד ט כא ופס' כב-כג במנגינת הפטרה רגילה. על הקורא לשנן היטב
את המעבר בין המנגינות, בעיקר לאחר ברכת ההפטרה במנגינה רגילה ותחילת הקריאה במנגינת
איכה. לשם כך ומפאת הקושי, מומלץ לחזור פעמים רבות על חציו הראשון של הפסוק הראשון
בהפטרה אֶסְפָּא אֶסְיִפֶּם נְאֻם-ה' במנגינת איכה כך שמיד אחרי הברכה מילים אלו שגורות בפי הקורא
במנגינתם הנכונה. אפשר ואף רצוי לעשות דבר דומה במעבר הבא בין המנגינות בפס' כב כָּהֵן אֶמַר
ה'

ח טז נִחְרַת: החי"ת בשוא נח לא בחטף. וַיֵּשְׁבִי בָּהּ: טעם נסוג אחר ליו"ד והשי"ן בשוא נע
ח יח מְבַלְיָתִי: במלרע, הטעמה משנית בלמ"ד (מרכא)
ח יט מְרַחֲקִים: המ"ם בפתח; יש להיזהר לא לשכל אותיות (מְרַחֲקִים⁶). הָה': יש להעמיד את
קריאת הה"א והאל"ף אחריה נחה⁷
ח כ כָּלָה קִיץ: טעם נסוג אחר לכ"ף
ח כא הַשְׁבֵּרָתִי: הה"א בקמץ קטן; הבי"ת בקמץ רחב. שְׁמָה: במלרע ודגש חזק במ"ם.

⁶ שיר השירים ה יג.

⁷ הי"ן מנחת שי: האל"ף (של השם) נחה. ולכן קוראים כאן ה-דני

הַחֲזִקְתָּנִי: הקו"ף קמוצה והת"ו בשווא נח

ח כב הַצֵּרְלִי: הצד"י בחטף קמץ ודגש

ח כג חֲלָלִי: למ"ד ראשונה בשווא נע ולא בחטף

ט א וְאַעֲזָבָה: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן הסגולה

ט ב וַיִּדְרְכוּ היו"ד בפתח לא בחירק

ט ג יַעֲקֹב: העי"ן בשווא נח

ט ד יִהְיֶה: ה"א קמוצה ות"ו רפויה

ט ז שְׁלֹם אֶת-רַעְיָהוּ: במהפך פשטא ולא בפשטא מונח, אֶת- מוקפת. אֲרָבֹ: האל"ף בקמץ קטן

ט ח לֹא-אֶפְקֹד-בָּם: הקו"ף בקמץ קטן

ט ט נִצְתָּו: הצד"י בשוא נע בגלל הדגש, בעיקר צריכים להיזהר הקוראים ת"ו רפויה כסמ"ך, כן הדבר גם בהמשך פס' יא. מִבְּלִי-אִישׁ: יש להיזהר לא להדביק את התיבות. נִדְדָּו: דל"ת ראשונה בשווא נע ולא בחטף

ט יא וַיִּגְדָּה: במלרע ומפיק בה"א. אֲבָדָה: האל"ף בקמץ רחב והבי"ת בשווא נע

ט יב -עֲזַבְםָ: עי"ן בקמץ קטן. וְלֹא-הֵלְכוּ בָּהּ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה והלמ"ד בשוא נע

ט טז הִתְבֹּנְנָנוּ: הטעמה משנית בבי"ת (מרכא). לְמִקְוֵנוֹת: המ"ם בשווא נח והנו"ן הראשונה בשווא נע

ט יז וְתִשְׁנָה... וְתִרְדָּנָה: וא"ו החיבור בשווא נע

יח בְּשָׁנֹו: יש מתג בנו"ן בנוסף למהפך בבי"ת, למרות החולם בבי"ת (תנועה גדולה), השי"ן אחריה בשווא נח

ט כ כִּי-עָלָה מָוֶת: טעם נסוג אחור לעי"ן יש מתג בלמ"ד בנוסף למהפך בעי"ן

ט כג עָשָׂה חֶסֶד: טעם נסוג אחור לעי"ן

קריאת התורה למנחה בתענית ציבור:

לב יא לָמָּה: במלרע וללא דגש במ"ם, עקב הסמיכות לאל"ף של שם ה'

לב יב לָמָּה: במלעיל⁸ ומ"ם דגושה. בְּהָרִים: העמדה בבי"ת להבליט את הסגול המורה על ידוע. וְלִכְלֹתָם: לפי תוכנת הכתר, הדרבן (המתיגה, כלומר הקדמא המשמשת כטעם משנה) מעל השורק⁹

לב יד וַיִּנָּחֶם: במלעיל

לד ה בָּעֲזָנִי: העמדה בבי"ת להבליט את צורת המיודע. וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה': טעם טפחא בתיבה

בְּשֵׁם והבי"ת רפה¹⁰

⁸ התלישא אינה מורה על מקום ההטעמה! הוספה תלישא נוספת על הלמ"ד "ליתר בטחון".

⁹ עפ"י תורה קדומה, מעל הכ"ף, כך הוא לפי כל התיגאן

¹⁰ להבדיל מאברהם אבינו בבראשית יב ח: וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. דהיינו, הקב"ה קרא בשם - ה' (מקיים את דברו: וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה' לְפָנָיִךָ פסוק יט)

לד ט וּלְחַטָּאתָנוּ: הטי"ת קמוצה לשון יחיד לא בחולם
לד י כִּי-נֹרָא הוּא: תיבת נֹרָא במלרע, אין טעם נסוג אחור לנו"ן

הפטרה למנחה של תענית ציבור ישעיהו נה-נו:

נה ז וַיֵּשֶׁב: וא"ו החיבור בשווא נע ובמלרע, לשון עתיד

נה י וַנִּתֵּן זֶרַע: טעם נסוג אחור לנו"ן הראשונה

נה יג הַסֶּרֶפֶד הַדָּס: פ"ה ודל"ת בפתח

נו א וַעֲשׂוּ: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת העי"ן החטופה

נו ב יַעֲשֶׂה-זֹאת: געיה ביו"ד ודגש חזק בז"ן מדין דחיק. יַחֲזִיק בָּהּ: אין טעם נסוג אחור

נו ה טוֹב מְבַנִּים וּמְבַנּוֹת: טעם טפחא בתיבת טוֹב

לפניכם דף של ידידנו משה אוסי על ביטויים ממגילת איכה שנקלטו בלשוננו לתקופותיה.
הדברים נערכו להתאמה לגליון תורני.

ביטויים השאולים ממגילת איכה / משה אוסי

מגילת איכה היא קובץ של חמש קינות על חורבן ירושלים והגליית יושביה, שנתחברו לאחר חורבן בית המקדש הראשון. תז"ל מייחסים את חיבור המגילה לירמיהו הנביא, ומכנים את הספר "מגילת קינות", וכך שמו בשפות אירופה Lamentationes (לְמִנְטִיוֹנִס, קינות). המגילה מכילה שירות קינה על מצבה הנורא של ירושלים בשעת המצור, על הרעב שפקד את יושביה בטרם החורבן, והגורל הקשה שפקד אותם לאחר החורבן. בשל כך נקבע מנהג לקרוא את המגילה בתשעה באב, הן בערב והן בבוקר¹¹.

המגילה פותחת ב- "אֵיכָה יֵשְׁבָה בְּדָד", והמדרש אומר, שלשה נביאים ניבאו בלשון 'איכה', ואלו הם: משה, ישעיה וירמיה. משה אמר: "אֵיכָה אֶשָּׂא לְבָדִי טֶרְחָקִים וּמִשְׁאָכִים וְרִיבָקִים" (דברים א' י"ב). ישעיה אמר: "אֵיכָה הִיָּתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה נְאֻמָּה" (ישעיה א' כ"א). ירמיה אמר: "אֵיכָה יֵשְׁבָה בְּדָד" (איכה א' א'), וישלש ה'איכות' נפגשות בשלושת השבועות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: מדברי משה קוראים את פרשת דברים, ומפטירים בתוכחות הקשות של ישעיה וירמיה.

אבקש לעמוד על כמה ביטויים השאולים מהמגילה והשגורים בעברית החדשה:

1. המגילה פותחת ב- "אֵיכָה יֵשְׁבָה בְּדָד". 'איכה' – צורה מוארכת של מילת השאלה 'איך', והיא משמשת במקרא לפתיחת שאלה רטורית, שהיא אמירה יותר משאלה. בעברית החדשה הייתה "איכה" למילת עגה, סלנג, בהגייה מלעילית: פרצוף איכה, וגם 'פרצוף של תשעה באב' – פנים עצובות, ומימי איכה – לציון דבר שעבר זמנו.
2. "לֹא זָכְרָה אַחֲרֵיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים" (א' ט') – ובימינו: הבורסה ירדה פלאים, ירידה גדולה.
3. "עֵינֵי נִגְרָה וְלֹא תִדְמָה מַאֲיֵן הַפְּגוֹת" (ג' מ"ט) – עיניו אינן חדלות מלבכות; "מַאֲיֵן הַפְּגוֹת" – מבלי הפסק; ודומה לו: "אַל תִּתְּנִי פּוּגַת לֶךְ (ב' י"ח)" – ללא הפסקה. ומכאן יצרנו ביטויים כגון: הפוגה בקרבות, שקט זמני; הפוגה בגשמים וכד' (מאותו שרש: "וַיִּפֹּג לְבָו" בר' מ"ה כ"ו – לבו דמם, כאילו הפסיק לפעום מרוב התרגשות).

¹¹ א"ה: במנהג אשכנז מערב המגילה אינה נקראת בבוקר [ובכל היום] כלל. במנהג אשכנז בארץ-ישראל נוהגים אחרי "עלינו" לקרוא את המגילה בלי ברכה, גם הקוראים מהקלף.

3. הפועל 'לטפח' במשמעות לגדל ולטפל חוזר פעמיים במגילה: "אִם תֹּאכְלֶנָה נָשִׁים פְּרִים עֲלֵי טַפָּחִים" (ב' כ') – עוללים, תינוקות המטופחים והמעונגים. יסוד השרש טפ"ח הוא הטפח = יחידת מידה קדומה למדידת אורך שאורכה כרוחב ארבע אצבעות בחלקת כף היד של אדם, 8-9 ס"מ, ומכאן 'לטפוח', לגשש ולמשש, ואף להכות ביד; ויש אומרים שהילדים נקראים טפוחים, כי טופחים וממששים אותם, ואף טופחים על פניהם כדרך חיבה ושעשועים, ומי שקיבל כמה 'טפוחות' וסטירות' מהרב עובדיה יוסף נר"ו, ישא את המעמד הזה בחיבה כל ימי חייו. וכיום כשאדם מרוצה מעצמו 'הוא טופח לעצמו על השכם'.

4. כיום מקובלת האמרה "לא עליכם", בהוראה 'שלא תדעו צרה זו' – ביטוי זה שאול מהקינה, אלא שהוא מופיע בא' ולא בע': "לֹא אֵלֶיכֶם כָּל עֲבָרֵי דָרֶךְ" (א' י"ב).

5. "חדשים לבקרים", הנשמע הרבה בגרסה "חדשות לבקרים", שמקורו בפסוק: "חֲדָשִׁים לְבָקָרִים רֶבֶה אֲמוֹנֶתֶךָ" – בוקר בוקר אנו מכירים מחדש שרבה נאמונתך לבעלי בריתך; ולא פלא הוא שקבעו לנו¹² לומר את החלק השני כשאנו מתעוררים: מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ ... רֶבֶה אֲמוֹנֶתֶךָ. והמגילה תרמה אף לסלנג העברי: הפועל 'להכפיש' – לבזות ולהטיל דופי באחר; ובמגילה: "חֲקַפְּשֵׁנִי בְּאַפֶּךָ" (ג' ט"ז). 'להכפיש באפר' – הוא סימן לאבלות, שהאבל מתפלש בעפר, ובחילופי כ/ב – כפש/כבש – כאילו אמר: כבש אותי בעפר, וקרוב אליו 'כבש פניו בקרקע'.

6. ביטויים נוספים: בין המצרים, השתפכות הנפש, בראש חוצות, מסולאים בפז, נפלה עטרת ראשנו, מטרה לחץ, פליט ושריד, כלילת יופי.

ונסיים בדברי נחמה: "הֲשִׁיבֵנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ וְנִשְׁכַּח חֲדָשׁ יְמֵינוּ כְּקֶדֶם" (ה' כ"ב).

שנת חורבן בית שני

אין בכוונתי לדון כאן בכל הנושא הזה. נאמרו ונכתבו בזה מאמרים רבים. בקולמוס' אב עג פרסם ר' יוסף אוחנה מאמר בעניין, ובחילוקי הדעות בין חכמי ישראל.

וכיון שידוע שאחד המומחים לעניין קידוש החודש והחישובים הקשורים אליו, וגם בכל נושא הלוח העברי הוא ידידנו ר' יעקב לוינגר המהנדס מתל-אביב, פניתי אליו כאשר הגיע אליי המאמר במכתב בזו הלשון

לכב' ר' יעקב, לפי מה שהבנתי מחומרים שאתה מפיץ מדי פעם, פשוט ששנת החורבן היא שנת ג'תת"ל שבעים לספירה הנוצרית.

בקולמוס של חודש אב השנה (עג), יש מאמר על המסורות השונות, בנגיעה למה שנקרא "שנת תוהו" (וי"ד או בהר"ד) ויישובם עם הכרונולוגיה הכללית.

ההגיע אליך המאמר?

מסתמא אין בו חידושים בשבילך, אבל השאלה אם ומה יש לך להעיר עליו.

בכבוד רב ובברכה

אליהו

ר' יעקב לוינגר השיג צילום של המאמר מהמערכת והגיב עליו.

הוא הראה קטע ממאמר שהוא פרסם ב'תחומין' יד ובו רואים שבשנת ג' אלפים תתל ראש חודש אב חל בשבת וממילא תשעה באב ביום א' בהתאם לדברי חז"ל במסכת תענית.

ממועדי הראייה נובע: א' באב חל בשבת, וט' באב חל ביום ראשון בשבוע כמסורת חז"ל (בבלי, תענית כט, א ומקבילות), מה שאין כן בשנת ג' תתכ"ט (היא שנת החורבן ע"פ הרמב"ם, הל' שמיטה ויובל י, ד).

וזה על פי הטבלה (העתקתי כאן רק לחודשים תמוז ואב)

¹² א"ה: הקובע הוא רבנו מכיר בעל "סדר היום"

הראייה : במוצאי		מחזורי הראייה		הלוח ע"פ הראייה (אם אין עננות)
היום	בחדש	היום בשבוע	האורך הראשון	קשת הראייה
ל	תמוז	ו	ראייה בטוחה	
כט	אב	ש	14.9	10.7
			אלול	אב
			חסר	מלא

בשנים תתכח ותתכט ראש חודש אב אינו יכול לחול בשבת.

בזה הקדמתי קצת את המאוחר

לוינגר: שנת החורבן לשיטת רמב"ם ר"ב מאמר בנידון בכתב העת 'קולמוס'-אב תשע"ג, מהרב יוסף אוחנה.

המאמר נותן אל נכון את דעת רמב"ם (יד, הלכות שמיטה ויובל י - ד. השגויה לפי ידיעותינו המדעיות היום) לפיה החורבן אירע בשנת 3829 לבה"ד - 69 למניינם.

התאריך המדעי לחורבן בית שני, הידוע לנו ללא ספק, הוא: 3830 לבה"ד - 70 למניין היוליאני (כפי שכותב גם המאמר ב'קולמוס' מפי מקורות רומיים).

אין בעיה להלכה בעניין הלכות שמיטה לרמב"ם, כי הוא קובע אל נכון את מניין השנים לחורבן (ממנו נובעות שנות השמיטה, כל שנה המתחלקת ב-7 ללא שארית לפי מניין השנים לחורבן היא שנת שמיטה לשיטת הגאונים) - וגם לשיטתו שנה ו לחורבן הוא שנת 3830 לבה"ד.

תגובה (אחד הנמענים): שלום ר' יעקב וחודש טוב.

בהתייחס למייל למטה:

1. (המאמר מקולמוס - שלא ראיתיו) צריך להעיר ע"הזזת שנה אחת"

הנובעת

מזיד ובהרד אינה פותרת את הבעיה - כפי שהראה עקביא בסדרי זמנים.

2. הרמב"ם עצמו מגדיר באותן הלכות (בשמיטה ויובל) את ויד

ובהרד כך שבדאי אי אפשר לומר שהפתרון בדבריו נובע מבלבול בזה.

3. בזמנו הראתי (סמינר הלוח העברי - החשבון לשמיטין ויובלות

וחורבן הבית - שבט תשס"ב, ויותר מאוחר בתכתובת איתך) שייתכן והרמב"ם בעצמו מצא סיוע בגמרא בערכין לקרוא לשנת החורבן מוצאי שביעית למרות שחרב (להבנתו) בשביעית.

בברכה רבה,

ערן

לוינגר: שנת חורבן ע"פ רמב"ם ורש"י

אני מבקש להעצים את קושייתי על רמב"ם (ורש"י) בעניין שנת החורבן - הנראית לי חמורה. הגדרתי להלן את הבעיה בקצרה (גלגל את הדף למטה) ועכשיו אני מרחיב אותה קצת:

איך חשב רמב"ם (ורש"י ערכין יב ב-ע"פ הבנת הרא"ש) ששנת החורבן חלה בשנת 3829 לבה"ד (במקום בשנת 3830, כפי שמתקבלת מהכרונולוגיה המדעית), כשמתברר לפי חישובי רמב"ם עצמו בהלכות קידוש החודש (וגם לפי חישובים מודרניים), שראש חודש אב חל על פי הראייה הראשונה רק בשנת 3830 בליל שבת (ותשעה באב חל אז החל ממוצאי שבת, ביום א'), כמובא בברייתא שלהלן במסכת תענית,

ובשנת 3829 תשעה באב לא היה יכול לחול תשעה באב ביום א' !!!

נתוני הראייה על פי רמב"ם היו באב 3830: הירח החדש נראה לראשונה בליל שבת (לקראת תום היום בתאריך היוליאני, יום שישי, 27.7.70) : אורך ראשון: 21.4 מעלות; קשת ראייה: 19.5 מעלות המבטיחות ראייה בטוחה וקלה (כי סכומם של שתי זוויות אלה גדולה מ-22 מעלות הדרושות לראייה).

נתוני הראייה על פי רמב"ם היו באב שנת 3829: הירח החדש נראה לראשונה רק בליל מוצאי שבת (לקראת תום היום בתאריך היוליאני, יום שבת ב-8.7.69): אורך ראשון: 19.0; קשת ראייה: 21.7 ובליילה הקודם, אור ליום שבת לא הייתה אפשרות ראייה בשום פנים ואופן. לכן ראש חודש אב לא היה לחול בשבת, ותשעה באב לא היה יכול לחול ביום א'. את החישובים על פי שיטת רמב"ם ערכתי באמצעות התכנה המעולה והאמינה של הרב איתן צקוני, קידוש 2005, גרסה 20 (עיגלתי את נתוני אורך ראשון וקשת הראייה). עד כאן קושייתי על רמב"ם. איך לא בדק את עצמו באמצעות החישוב שערכתי.

אבל הקושיה חמורה הרבה יותר :

אין צורך להתמצא בחישובי הראייה של רמב"ם, כדי לראות באמצעות נתוני המולד של לוחנו הקבוע שבחודש אב בשנת 3829 לא יכול לחול ראש חודש אב על פי הראייה בליל שבת, ותשעה באב לא היה יכול לחול ביום א'. כמובן, כולם יודעים שבזמן חורבן בית שני הלוח הקבוע עדיין לא היה קיים. אבל חישוב המולדות לשנה הנדונה מלמד אותנו מתי חל אז המולד האמתי (כ- +/- 14 שעות מהמולד הלוח) ומהנתון הזה אפשר להסיק על ליל הראייה הראשון.

מולד הלוח של אב היה בשנת 3829: 7-0-832 (בליל שבת, 0 שעות 832 חלקים מתחילת היממה בערב) - ואת זה ידעו כל הראשונים.

המולד האמתי היה חל לכל המוקדם 14 שעות לפני מולד הלוח, קרוב לשעה 4 וחצי בבוקר, אור ליום 6. תיתכן ראייה לכל המוקדם כ-18 עד 20 שעות אחרי המולד האמתי. הראייה הראשונה של ירח החדש יכולה להתקיים רק דקות אחדות אחרי שקיעת החמה. לכן בליל שבת שלאחר המולד באב של שנת 3829 לא הייתה אפשרות ראייה, כי מהמולד האמתי ביום ו' לפנות בוקר עד שקיעת החמה בתום יום ו' טרם עברו 18 עד 20 שעה הדרושות לראייה.

בקיצור: מולד לוחנו מלמד אותנו באופן ברור שראש חודש של אב על פי הראייה לא היה יכול להתחיל בליל שבת, אלא לכל המוקדם במוצאי שבת בשנת 3829 וכתוצאה מזה תשעה באב לא היה יכול לחול ביום ראשון בשנה זו.

אין לי תירוץ סביר לקושייתי על רמב"ם. לגבי רש"י, ייתכן שלא היו לו ידיעות אסטרונומיות מספיקות להסיק ממולד הלוח על זמן הראייה.

אבל קשה לי: איך לא נשאלה השאלה הזאת במשך הדורות על שיטת שניהם לחלות שנת החורבן בשנת 3829?

אני מזכיר שוב: יש לי קושיה חמורה על שיטת רמב"ם לתאריך החורבן, מחישוביו שלו עצמו בהלכות קידוש החודש לחלות ראית ירח אב בשנת החורבן, מהם נובע שהחורבן חל גם לשיטתו בשנת 3830 לבהר"ד ולא היה יכול לחול שנה קודם לכן, כי אז היום בשבוע של תשעה באב לא חל במוצאי שבת = ביום ראשון בשבוע-כפי שנמסר בתלמוד:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כט עמוד א
 דתניא: כשחרב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היתה, ומשמרתה של יהויריב היתה, והלויים היו אומרים שירה ועומדין על דוכנם. ומה שירה היו אומרים - +תהלים צ"ד+ וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם. ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו, עד שבאו נכרים וכבשום, וכן בשניה.

ראה שוב בצרופה עמודים אחדים ממאמרי 'בתחומין יד' בנידון.
 ואין לי תשובה לקושייתי.

לאור כל הבעיות שהזכרנו ובראשם שאלתי: בשנת 3829 לא היה יכול לחול תשעה באב ביום ראשון, אני מציע להבין את דעת רמב"ם בעניין חלות החורבן כדלהלן. לפי ההבנה להלן מסתדרות רוב הקושיות ואירוע החורבן חל גם לפי רמב"ם בשנת 3830 לבהר"ד, לפי הכרונולוגיה המדעית וכו' וכו' וכרוב הראשונים. מה דעתכם? נדמה לי שפירוש זה הוא כפתור ופרח.

רמב"ם, משנה תורה, הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה ז - מקור: שו"ת בר אילן, גרסה 20

[בסוגריים מרובעים ובכחול: הוספות לוינגר להסבר]

נמצאת למד שהשנה [למניין החורבן] ש[בחודשה ה-11] חרב בה הבית באחרונה, שתחלתה מתשרי שאחר [תחילתה ה'טבעית' של שנת] החורבן [שנה ו בדיוק לפני האירוע, ונדחית תחילתה לתשרי לצורך קביעת שנת השמיטה] כשני חדשים-שהרי מתשרי הוא המנין לשמיטים וליובלות [ולכן אי אפשר להתחיל את השנה למניין החורבן בתחילתה ה'טבעית', שנה אחת לפני האירוע עצמו]-אותה השנה מוצאי שביעית היתה, ושנת ט"ו מן היובל התשיעי היתה.

ולפי חשבון זה שנה זו [=שנת כתיבת דברים אלה בחיי רמב"ם] שהיא שנת אלף ומאה ושבע [1107] ל[מניין ה-] חרבן שהיא שנת שמינים ושבעה ואלף וארבע מאות [1487] למנין שטרות שהיא שנת שש ושלשים ותשע מאות וארבעת אלפים [4936] למניין ליצירה [לבהר"ד, ושנת 69/70 למניין היוליאני הרומי] היא שנת שמיטה [לשיטה הראשונה של רמב"ם, הנדחית להלכה בסוף, בגלל קבלתו של רמב"ם את שיטת הגאונים] והיא שנת אחת ועשרים מן היובל.

אבל, לא ראיתי שנגעת בבעיה המעסיקה אותי בימים אלה: מה הכריח את רמב"ם לקבוע את שנת החורבן השני בצורה שגויה לשנת 3829, כשהיה יכול לראות בקלות את השגיאה הבולטת בדבר (אי חלות תשעה באב ביום א' בשנת 3829).

גם לא נגעת בבעיה מה הכריח אותו להגדיר את שנה מס' ו למניין החורבן שלא בשנת האירוע עצמו, אלא בשנה הבאה אחריו? לא ראינו דבר כזה בשום מניין מאירוע כלשהו - זה נראה לי דוחק עצום. היעלה על הדעת שנכנה את שנת תש"ט כשנה ראשונה ל

מדינת ישראל, כשזו נוסדה בתש"ח? האם יש אדם סביר שיזכר כך?

גם לשונו מגומגמת ביותר בעניין אחרון זה: **נמצאת למד שהשנה שחרב בה הבית באחרונה, שתחלתה** – [כוונתו לכאורה: תחילתה של השנה בה אירע האירוע, אבל בהמשך מתברר שאין כוונתו לשנת האירוע עצמה – אלא לשנה הבאה אחריו – הייתכן? הלא החורבן לא היה בשנה הבאה אחרי האירוע, מה לאירוע החורבן לשנה הבאה אחריו?] – **מתשרי שאחר החורבן כשני חדשים ...**

ע"כ ממה שהגיענו בעניין הזה. כך או כך, נציין את זעקת המשורר העני בתהלים קב
אַתָּה תִּקְוֶה תִּרְחֶם צִיּוֹן כִּי־עַתָּה לְחִנּוּנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד:

מצורף מכתב שצורף בשנים הקודמות.
בס"ד לסדר דברי שלום לאמר

למערכת שלום!

ברשותכם רציתי לעורר את תשומת הלב לדיוקים במגילת איכה ובקינות.
במגילת איכה יש בפסוקים רבים הטעם 'קדמא' לפני מהפך. כידוע הטעמים 'קדמא' ו'פשטא' – אף ששונים בצורתם, הקדמא טעם מחבר, לעומת הפשטא שהוא מפסיק. למשל פסוק ג' בתחילת המגילה: גִּלְתָּה (טעם קדמא מחבר) יְהוּדָה יַעֲנֵי (טעם פשטא מפסיק).

בולט במיוחד בסוף המגלה: הַשִּׁיבֵנוּ (קדמא מחבר) ה' אֱלֹהֵי (פשטא מפסיק) וְנִשׁוּבָה. ולכן אין לעצור במלה מוטעמת בקדמא כמו במלה מוטעמת בפשטא. ההבחנה ביניהם היא בזה שהקדמא באה על האות המוטעמת בין מלעיל ובין מלרע (בדוגמאות שהבאנו בת' של גִּלְתָּה ובב' של הַשִּׁיבֵנוּ), הפשטא באה תמיד על האות האחרונה במלה, ואם המלה מוטעמת מלעיל – מופיע פשטא כפול: בסוף המלה וגם באות המוטעמת.

בפרק ג כ וְתִשׁוּחַ בחולם ולא וְתִשׁוּחַ. פסוק נט שִׁפְטָהּ הַש' בקמץ חטוף (קטן) שהוא תנועה קטנה והשוא אחריו בפ' נח.
ד ז וכו' ... צחו – שניהם מלרע. ד יד נָעו מלרע!

עוד הערה בניקוד בקינות.

הקינה המסומנת ח' בסדר הקינות (השלישית שנאמרת ביום) מסתיימת במלים: איכה תפארתי מראשתי השליכו, וכך פותחת הקינה הבאה של הקליר. בקינות מנוקדת המלה כך: מִרְאָשׁוֹתִי (המ' בצירי והר' בפתח) ומפורש 'מעל ראשי'. אין זה מסתבר, כי אין זה הפרוש הנכון של המלה. יותר נכון היה לנקד: מִרְאָשׁוֹתִי (המ' בשוא) כמו שמצינו בפרשת ויצא (בראשית כח, יא ויח), ואז הפרוש יהיה ליד ראשי. אבל גם פרוש זה איננו נוח. אמנם מצאנו ניקוד מִרְאָשׁוֹתִי (המ' בצירי) שאול (שמואל א כו יב), אבל שם מתפרש מהמקום שליד ראשו של שאול ובקינה אין שום אפשרות לפרש כן.

בספר ירמיה יג יח: אָמַר לַמֶּלֶךְ וְלַנְּבִירָה הַשְּׁפִילוּ שִׁבּוּ כִּי יֵרֶד **מִרְאֲשׁוֹתֵיכֶם** (המ' בפתח והר' בשוא) עֲטַרְתַּת תַּפְאֲרַתְכֶם: אם נשוה ללשון הקינה **תפארתי מראשותי השליכו**, נמצא שהקליר כיוון לפסוק הזה. **תפארתי ומראשותי** שניהם מכוונים לגדולה, ועל זה מקונן הקליר בשם עם ישראל שאת שניהם השליכו. ולכן לסיכום: **מִרְאֲשׁוֹתֵי** המ' בפתח והר' בשוא. עי' ערוגת הבושם ח"ג עמ' 263 שפרושו השני משתמע כדברינו. יהי רצון שנזכה לראות בהרמת קרן ישראל בישועה קרובה.

תָּבֹא כָל-רַעְתָּם לִפְנֵיךָ וְעוֹלָל לָמוּ כְּאִשָּׁר עוֹלָלָתְ לִי עַל כָּל-פִּשְׁעֵי כִּי-רַבּוֹת אֲנֹחֲתִי וְלִבִּי דָגִי:

יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יְדֻמוּ זִקְנֵי בֵת-צִיּוֹן הָעֵלּוּ עִפָּר עַל-רֹאשָׁם חָגְרוּ שָׁקִים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשֶׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלָּם:

מֶה-אֶעֱיֹדֶךָ מֶה אֲדַמָּה-לָךְ הַבֵּת יְרוּשָׁלָּם מֶה אֲשֶׁנָּה-לָךְ וְאַנְחִמְךָ בְּתוּלֹת בֵּת-צִיּוֹן כִּי-גָדוֹל כֵּיָם שִׁבְרְךָ מִי יִרְפָּא-לָךְ:

ס זָכַר-עֲנִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וְרֹאשׁ: ס זָכַר תַּזְכּוֹר וְתַשִּׁיחַ וְתַשְׁוֹחַ עָלַי נַפְשִׁי: ס זֹאת אֲשִׁיב אֶל-לִבִּי עַל-כֵּן אוֹחִיל: ס חֲסֹדֵי ה' כִּי לֹא-תִמְנֶנּוּ כִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמָיו: ס חֲדָשִׁים לִבְקָרִים רַבָּה אֲמוּנָתְךָ: ס חֲלָקֵי ה' אֲמָרָה נַפְשִׁי עַל-כֵּן אוֹחִיל לוֹ: ס טוֹב ה' לִקְנוֹ לַנֶּפֶשׁ תִּדְרָשָׁנּוּ: ס טוֹב וְיַחִיל וְדוֹמָם לַתְּשׁוּעָה ה': ס טוֹב לִגְבֹר כִּי-יִשָּׂא עַל בְּנֵעוּרָיו: ס יֵשֶׁב בְּדָרַד וְיִדָּם כִּי נָטַל עָלָיו: נַחֲפָשָׁה דִרְכָּנֹה וְנַחֲקָרָה וְנִשְׁוֹבָה עַד-ה': ס נִשָּׂא לִבְבָּנוּ אֶל-כַּפָּיִם אֶל-אֵל בְּשָׁמַיִם:

קָרָאתִי שְׁמֶךָ ה' מִבּוֹר תַּחֲתִיּוֹת: ס קוֹלִי שָׁמַעְתָּ אֶל-תַּעֲלָם אֲזַנְךָ לִירוּחֹתִי לְשׁוֹעָתִי: ס קִרְבָּתְךָ בָּיִת אֶקְרָאָךְ אֲמַרְתָּ אֶל-תִּירָא: ס רַבָּת אֲדַגִּי רִיבִי נַפְשִׁי גָאֵלָתְ חַיִּי: ס רֹאִיתָ ה' עֲוֹנֹתַי שְׁפָטָה מִשְׁפָּטִי:

ס תִּשָּׁיב לָהֶם גְּמוּלָה ה' כַּמַּעֲשָׂה יְדִיהֶם: ס תִּתֵּן לָהֶם מִגִּנַּת-לֵב תִּאֲלָתְךָ לָהֶם: ס תִּרְדֹּף בָּאֵף וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שָׁמַי ה': פ איכָה יוֹעֵם זָהָב יִשָּׂא הַכֶּתֶם הַטוֹב תִּשְׁתַּפְּכֶנָּה אֲבִנֵי-קֶדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל-חוּצוֹת: ס בְּנֵי צִיּוֹן תִּיקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּבּוֹ איכָה נַחֲשָׁבוּ לַנְּבִלִי-חֹרֵשׁ מַעֲשֵׂה יְהִי יוֹצֵר: ס

ס שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי בֵּת-אֲדוֹם יוֹשְׁבֵתִי יוֹשְׁבֵת בְּאֶרֶץ עֵוִץ גַּם-עָלֶיךָ תַעֲבֹר-כּוֹס תִּשְׁכַּרִי וְתִתְעַקְרִי: ס תָּם-עוֹנֶךָ בֵּת-צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לַחֲגִלוֹתְךָ פֶּקֶד עוֹנֶךָ בֵּת-אֲדוֹם גָּלָה עַל-חַטֹּאתֶיךָ: פ

עַל-זֶה הִנֵּה דָוָה לִבָּנוּ עַל-אֵלֶּה חֲשָׁכּוּ עֵינֵינוּ: עַל הַר-צִיּוֹן שְׁשֻׁמִּם שׁוֹעֲלִים הִלְכוּ-בוֹ: פ אַתָּה ה' לְעוֹלָם תִּשָּׁב כַּסֵּאָךָ לְדוֹר וָדוֹר: לָמָּה לְנֹצֵחַ תִּשְׁכַּחֲנוּ תַעֲזֹבֵנוּ לָאָרֶץ יָמִים: תִּשְׁיָבֵנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ וְנִשְׁוֹב וְנִשְׁוֹבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: